

Проект „Регионална мрежа за социална кохезия“, Code: 16.5.2.001
Финансиран по Програма Interreg V-A Румъния-България

Арт терапия за деца със СОП и техните семейства

ОБУЧИТЕЛЕН СЕМИНАР ПО АРТ ТЕРАПИЯ

Сътрудничество между Свободен младежки център – Видин и Институт за терапия и изкуства – София

Арт терапията е универсална – за всички възрасти и за всякакви психо-емоционални състояния. Тя е приложима както при напълно здрави хора, така и при соматично или психично обременени.

Арт терапията възниква през 30-те години на миналия век. За първи път се използва в опитите за коригиране на емоционалните и личните проблеми на децата, които са емигрирали в САЩ от Германия по време на Втората световна война. Оттогава арт терапия е широко разпространена и се използва като независим метод и като метод, който допълва други техники.

Терминът арт терапия за първи път е използван от А. Хил през 1938 г. при описание на работата си с болни от туберкулоза. Представява психотерапевтично направление, при който главният метод за лечение са заниманията с изобразително изкуство. Основана на хуманистическия подход, арт терапията има за цел хармоничното развитие на клиента с проблеми, разширяването на възможностите за неговата социална адаптация посредством изкуство.

Най-важният принцип на арт терапията е одобрението и приемането на всички продукти от творческата дейност, независимо от тяхното съдържание, форма и качество. Тази дейност е безоценъчна и безкритична. За детето със специфични потребности е изключително важно да се създаде увереност в собствените сили.

Днес за децата със специални образователни потребности се предлагат различни методи на работа и един от тях е арт терапията. Наричаме ги деца със специални образователни потребности, деца с увреждания, „трудни деца“ – все определения за деца, които имат затруднения. Тези деца ни предизвикват да ги видим, да ги чуем и да признаем преживяванията им. Чрез рисунката преживяванията им стават достъпни за другите.

Проект „Регионална мрежа за социална кохезия“, Code: 16.5.2.001
Финансиран по Програма Interreg V-A Румъния-България

Основната цел на арт терапията за работа с деца със специални образователни потребности е да развият себеизразяването и самоусъвършенстването си чрез изкуството, както и да развият способности за конструктивни действия, като се вземат предвид възможностите им.

В работата с деца със специални образователни потребности се използват двата основни механизма за психологическо въздействие характерни за метода на арт терапията.

Първият механизъм се състои в това, че изкуството позволява в особена символична форма да се реконструира травмираща ситуация и да се намери разрешение чрез пререструктуриране на тази ситуация, основано на креативните способности на клиента. Образите, които се появяват в резултат на творчеството по удивителен начин се лишават от своя драматизъм и негативни емоции, с които са натоварени.

Вторият механизъм е свързан с естеството на естетическата реакция, която позволява да се измени афектът от мъчителен, към носещ наслада.

Арт терапията има своите функции при използването за работата с деца, имащи ограничения във възможностите си.

- Очистваща, освобождаваща от негативното състояние.
- Формиране на адекватно междуличностно поведение, самоуважение, корекция на нарушенията в общуването.
- Регулаторна - снемане на нервно-психологическото напрежение, моделиране на положително психоемоционално състояние, регулиране на психосоматичните процеси.

В арт терапията, която е един и същ практически метод за работа с клиенти като социалната работа, се обръща внимание на връзката между клиента и специалиста. Прилагайки всеки модел, социалният работник трябва първоначално да създаде атмосфера на сигурност и толерантност, за да може клиентът свободно да изразява своите проблеми. Децата със специални образователни потребности имат различни ограничения свързани със съответните нарушения. От значение е познаването на спецификата на тяхното проявление и оценката на потребностите на децата.

За децата със специални образователни потребности най-приложимите, особено в началото на оздравителната работа, са структурираните занимания: темата е строго

Проект „Регионална мрежа за социална кохезия“, Code: 16.5.2.001
Финансиран по Програма Interreg V-A Румъния-България

определена и се предлагат определени материали. Като правило в края на сесиите се обсъжда темата, начина на изпълнение и т.н. След това на следващите етапи на работа, като се имат предвид динамиката на развитието на детето, могат да се предложат неструктурирани занимания, в тях децата могат да избират темата, материалите и инструментите за работа. Изборът на материали може да ви послужи като психодиагностична информация. Когато децата изберат определено изобразително средство за дейността си, това си има причина.

Списък на основните материали, които съдържа кошницата на арт терапевта

1. Пастелни моливи, 64 или повече цвята
2. Маркери, 12 цвята или повече
3. Въглен – пресован, мек, кутия с 12 броя
4. Графити, различни размери
5. Цветни моливи, 24 цвята или повече
6. Твърди пастели, 12 цвята или повече
7. Маслени пастели, 18 цвята или повече
8. Комплект водни бои, 6 цвята
9. Темперни бои, на водна основа и миещи се, 10 цвята
10. Четки: плоски и кръгли, различни размери
11. Грънчарска глина
12. Пособия за моделиране

Физически и психодинамични характеристики на художествените материали

Въглен: дава богат кадифен черен цвят и отлична покривност. Лесно се изтрива и оставя призрачно изображение върху хартията. Това е отличен материал за употреба в арттерапевтичните интервенции, които изискват изтривания като част от упражнението. Въгленът е доста мръсен материал и тази характеристика ще окаже влияние на детето.

Проект „Регионална мрежа за социална кохезия“, Code: 16.5.2.001
Финансиран по Програма Interreg V-A Румъния-България

Графитни моливи: когато изберат да използват молив, пред други рисувателни материали, децата търсят да постигнат точност в рисунките си. Или казано по друг начин – да контролират ситуацията. Моливите показват интелектуална употреба на образа. Детайлите се записват по-лесно. Децата, които изберат обикновен молив пред маркери, пастели, пастелни моливи или въглен, обръщат повече внимание на интелектуалното, отколкото на емоционалното съдържание на рисунката. Това е важно да се отбележи, защото може да означава съзнателна липса на спонтанност. Децата с ниско самочувствие също могат да покажат нужда да изтриват, рисуват, изтриват отново и да рисуват желаното изображение отново и отново. Имат чувството, че «не го правят както трябва». Това е важно да се отбележи за целите на диагностиката.

Цветни моливи: Цветните моливи запазват качеството си да рисуват прецизно в детайли и емоционалното въздействие на цвета, както и онова, което означават тези цветове за детето.

Твърди (сухи) пастели: този материал е най – близък до техниката на живописиста, без да се налага да използвате водни или маслени бои. Пастелите се разстилат лесно и дават отлична покривност върху листа. Красиво се смесват и добре се наслаждат. Използването им дава на децата достъп до спонтанност, наситен цвят, кинестетично движение и дава воля на емоциите. Много деца избират твърдите пастели пред други средства. Наблюдавайте дали детето търси цвят или подбира най-близкия до него. Ако детето иска конкретен цвят трябва да го потърси. Това е проява на воля и решителност. Децата могат да са толкова потиснати, че да вземат който цвят най-лесно се дотига. Препоръчва се използването на сухи пастели при всяка арттерапевтична интервенция, включваща спонтанно освобождаване на емоция.

Водни бои: водата и боичките направо естествено си подхождат и почти всяко дете се отнася много благосклонно към комбинацията. Акварелът е непосредствен материал и много интерактивен. Изобилие на вода в боичките дава прозрачен ефект. Малко вода може да даде доста матов цвят. Това е много чувствен и подходящ за различни цели материал, лесен за употреба, много удобен за експериментиране и изразяване и отзвукът идва незабавно.

Темперни бои: темперните бои са плътни бои на водна основа, които дават на детето достъп до огромна гама емоции и физическо изразяване. Консистенцията на темперните бои е като плътна сметана. Те дават отлична покривност, добре се смесват,

Проект „Регионална мрежа за социална кохезия“, Code: 16.5.2.001
Финансиран по Програма Interreg V-A Румъния-България

добре се нанасят и стават за всякакъв мащаб – от малки картини върху хартия до изображения в естествен ръст върху хартия.

Глина: няма по-хубаво нещо на света от потенциала на топка глина. Не приемайте заместители! Препоръчвам този материал достатъчно горещо. От терапевтична гледна точка няма друг материал на света, който да дава свободата на изразяване, която глината дава на клиентите. Тя е напълно естествен материал. На пипане е като пръст, изглежда като пръст и мирише на пръст! Естествената глина приземява и буквално, и метафорично. Що се отнася до пластичността, всеки обект на света може да бъде моделиран от глина. Глината носи емоционално удовлетворение и дава незабавен отзвук.

Инструменти за моделиране: децата с импулсивно и избухливо поведение не трябва да имат достъп до никакви остри предмети. Плоски дървени клечки (за следолед) са добро решение за деца, агресивни към околната среда. За неизбухливите деца може да използвате професионални инструменти. Децата обичат да изследват различните отпечатащи, оставени от инструментите върху глината, така че се заредете с разнообразни инструменти. Добре е да си набавите набор от пластмасови формички за курабии с форма на животни и геометрични фигури.

Стадиите на развитие на визуалното изображение според Виктор Лоуенфелд

Роден в Австрия, Виктор Лоуенфелд е най-известният преподавател по изкуство през 20 век. Той е автор на доминиращата книга в областта – *Creative and Mental Growth* (Творческо и умствено израстване), която се основава на първите по рода си изследвания върху изкуството на хора със зрителни увреждания. Лоуенфелд формулира следните стадии на изображението и идентичността, които и днес се използват от преподавателите по арт терапия и арт терапевтите.

Стадии на драсканиците

- Обикновено децата в този стадии на развитие са около 18-месечна до около 2-годишна възраст.
- Децата правят несвързани драскулки и изследват материалите като игра.

Проект „Регионална мрежа за социална кохезия“, Code: 16.5.2.001
Финансиран по Програма Interreg V-A Румъния-България

- Първоначално драсканиците са неконтролирани, а после прогресивно стават контролирани.
- Децата експериментират, като държат молив (с лява или дясна ръка).
- Рисуващият открива и посочва познат обект в несвързана драсканица.
- Децата се научават да говорят за рисуњка, цвета и да им придават значение.

Предсхематичен стади

- От 4 до 7-годишна възраст.
- Цветовете са използвани нереалистично и децата имат навика да ползват любимите си цветове.
- Рисуват прости човешки фигури с малко характеристики.
- Човечета – попови лъжички (голяма глава върху мъничко тяло, с удължени ръце).
- Предметите летят в пространството, не са закотвени.
- Фигурата е обикновено три глави висока.
- Рентгенови рисунки – показват едновременно вътрешността и външността.

Схематичен стади

- От 7 до 9-годишна възраст.
- Децата имат определена схема на рисуване.
- Използват по-реалистични цветове.
- Често избират цвят въз основа на стереотипни понятия.
- Появяват се линия на земята и линия на небето.
- По-пропорционално тяло и глава и повече детайли.
- Започват да разбират връзката между изкуството им и света им.

Проект „Регионална мрежа за социална кохезия“, Code: 16.5.2.001
Финансиран по Програма Interreg V-A Румъния-България

- Създават истории свързани с рисунките им.

Стадий на реалистичната рисунка

- От 9 до 12-годишна възраст.
- Вкарват повече детайли в рисунките си.
- Искат изображенията да бъдат много реалистични.
- Разочароват се, ако не могат да постигнат реализъм.
- Обикновено се появява синдромът „Не мога да рисувам“.
- Развива се употребата на пространствена перспектива

Псевдо-натуралистичен стадии

- От 12 до 14-годишна възраст.
- Този стадий бележи края на изкуството като спонтанна дейност, тъй като децата стават все по-критични към своите рисунки.
- Сега фокусът е върху крайния продукт, тъй като се стремят да създават натуралистични рисунки „като на възрастните“.
- Светлосянка, гънки и движение се забелязват предадени със смесен успех върху хартията.
- Пространството е изобразено триизмерно чрез умалвяване на по-далечните обекти.
- Началото на юношеството бележи края на художественото развитие сред повечето деца поради разочарованието в опита да „направят нещата както трябва“.

Период на решението

- 15 – 17-годишна възраст.

Проект „Регионална мрежа за социална кохезия“, Code: 16.5.2.001
Финансиран по Програма Interreg V-A Румъния-България

- Изкуството на този етап от живота е нещо, което трябва да се свърши или да се зареже.
- Естественото развитие спира, ако не се вземе съзнателно решение да се подобрят рисувателните умения.
- Учениците са доста наясно колко незрели са рисунките им и доста се обезсърчават.
- Решението на Лоуенфелд е да се разшири схващането им за изкуството, което да включи изкуство и артистични професии, различни от рисуването (архитектура, интериорен дизайн, художествени занаяти и др.)

Характеристики на децата със специални образователни потребности

Голяма част от поведението на децата със специални образователни потребности се приемат като социално неприемливи, което води до отчуждаване и порицаване от страна както на връстници, така и на възрастни и ограничава социалните им взаимоотношения и възможността за социализация и пълноценен живот.

На базата на изследваните специфични прояви в поведението на различните нарушения при децата със специални образователни потребности могат да бъдат изведени следните общи характеристики:

- затруднение в създаване и поддържане на социални контакти;
- неразбиране и/или трудности при спазване на социални правила и норми;
- нарушения в уменията за общуване;
- ограничени средства за комуникация – вербална и невербална;
- трудност при формиране и развитие на умения за работа в екип;
- затруднение при разбиране на собствените емоции и емоциите на околните;
- проблем при сътрудничество в съвместната дейност;
- трудност при формиране на адекватна самооценка и саморефлексия;

Проект „Регионална мрежа за социална кохезия“, Code: 16.5.2.001
Финансиран по Програма Interreg V-A Румъния-България

- неразбиране и неприемане на чужди идеи;
- невъзможност за изразяване на преживявания;
- прояви на вербална и/или физическа агресия;
- трудност при разбиране на сложни инструкции и задачи;
- ограничен социален опит;
- ограничен опит при влизане в различни социални роли.

Арттерапевтичната работа при децата със специални образователни потребности създава условия за обогатяване на социалния опит и развиване на социалните умения. Рисунката или творбата дава възможност на детето то да се разпорежда с нея и това компенсира по някакъв начин положението му сред връстниците. То осъществява свой собствен свят, който му принадлежи само и единствено на него. Този подход е базиран на сетивността. Това позволява на децата да се опитат да общуват на няколко нива - визуално, тактилно, кинестетично и най – вече не само да бъдат чути (чрез говора), но също така и да бъдат видени чрез изображенията. Основана на творческия процес арт терапията дава възможност на децата да експериментират (да натрупат опит), да изразят себе си и да общуват. Хуманистичната природа на арттерапевтичните дейности създават условия за преживяване на доверие от страна на детето към възрастния. Отсъствието на критика и оценъчност в процеса спомагат за разкриването на детето. При арттерапевтичните дейности от особена важност е съблюдаването на принципа за свобода. Свободата и спонтанността в рисуването позволява израз на детското светоусещане по един незастрашаващ начин. Арттерапевтичната работа създава пространство за израз на свободата и спонтанността в творческия процес, което от своя страна дава израз на детското светоусещане, дава възможност на детето да изпита удовлетвореност от крайния продукт на своята дейност и съответно оказва положително влияние на самооценката на детето.(1)

Съществуващата връзка между поведението и дейността на мозъка се нарича сензорна интеграция (СИ). Тя е значима за ученето и поведението. Нормалният процес на СИ започва преди раждането и продължава през целия живот, като най-съществена СИ настъпва през ранните тийнейджърски години. За повечето деца СИ се развива в потока на обичайните дейности. За някои деца, обаче тя не се развива така успешно, както би трябвало, което води до дисфункция на сензорната интеграция (СИД). Сензорно-

Проект „Регионална мрежа за социална кохезия“, Code: 16.5.2.001
Финансиран по Програма Interreg V-A Румъния-България

интергративната дисфункция (СИД) е неврологично нарушение, изразяващо се в неспособност на мозъка да обединява и интегрира определена информация, получена от петте основни сензорни системи. Тези сензорни системи отговарят за зрението, слуха, обонянието, вкуса, температурата, болката, позата и движенията на тялото. Мозъкът създава обща картина на тази информация с цел тялото да разпознава и реагира адекватно на околната среда. При дисфункция на сензорната интеграция (СИД) може да са налице редица проблеми в ученето, моторните умения и поведението. За да бъде ефективна СИ, в процеса на развитие е необходимо да се развият моторните и езиковите умения, както и емоционалната стабилност.

Упражненията, които влияят върху петте сетива спомагат за емпатия („вчувстване“) на вътрешните усещания и поддържане на връзката с тялото. Всеки сетивен опит влияе върху биохимичните отговори на мозъка – образите, звуците, миризмите действат не само върху психичното, но и върху телесното. Цветът стимулира сензорните сетива. Различните материали се изследват чрез тактилните сетива. Фокусът не се насочва върху терапевтичните резултати – целта е подпомагане в постигането на максимално удоволствие от дейността, в която участват. Предимството на тази терапия е, че тя не разчита на вербалната комуникация и може да подпомогне стигането до места, до които не би могло да се достигне по друг начин.

Практическите упражнения за сензорна стимулация започват със занимания за тактилно развитие: ровене из различни субстанции: потапяне на ръцете, месене на материала и разстилане по масата; посипване, търкане, триене с пръсти и длани; мазане или засипване на ръце и крака, а после откопаване; рисуване на фигури, цифри, букви, шарки с пръстите или с помощта на предмети, бутане в субстанция на колички, копане, строене на пътища; с лепкави материали – оставяне на следи и рисуване с потопен палец; изваждане на фигури от материала. Изпълняване на упражнения за фината моторика на ръцете /изпълняване, имитиране на фигури с пръсти – „покрив на къща“, „уши на заек“, „глава на лисица“, „петленце“ и др./. Различното положение на пръстите на ръцете е свързано с определени области от нашия мозък и съответно им въздействат. Чрез свиване, кръстосване, протягане или допиране на пръсти, ние можем да повлияем на нашето тяло и ум. Това налага действия като пипане и усещане с върховете на пръстите (тактилни усещания) да се активират и тренират. Всяко докосване и движение на ръцете има свое особено въздействие. При рисуването с пръсти процесът на проектиране не се съдържа и ограничава от нищо. Свободното изразяване на емоциите, влеченията и импулсите на детето не срещат граници при този подход. При този вид

Проект „Регионална мрежа за социална кохезия“, Code: 16.5.2.001
Финансиран по Програма Interreg V-A Румъния-България

изобразителна дейност вероятността да се претърпи неуспех е много по-малка – тук движенията могат да бъдат прости и несръчни. При рисуването с пръсти можете да откриете две противоположни тенденции в поведението на детето с когнитивен дефицит – дистанцираност и въвличеност. В арт терапията не е важен естетическия ефект на творбата, а процесът през който е преминало детето със специалната образователна потребност. Важното е това, че то е придобило нов субективен опит и ново преживяване.

Сетивата са средство, което движи стимулацията на мозъка.

На следващо ниво сензорната интеграция включва упражнения за преработка на сетивна информация чрез стимулация на зрителните и слуховите възприятия. Те трудно се ориентират в пространството, в лабиринти, на листа, при изрязване на линии, апликиране. Възможно е да реагират неадекватно на мимиката и поведението на другите, заради трудности да преработят правилно зрителната информация. Игри, които могат да се използват при нарушение в зрителната система: средата да е с релаксиращи цветове, работа с пластилин, рисуване с пръсти, с четка или върху огледало с пяна за бръснене; задачи за оцветяване, конструиране, лабиринти, скрити картинки, пзели, откриване на разлики, графични задачи и др.

Деца с нарушени слухови усещания могат да изглеждат като деца с органично нарушение на слуха, тъй като проговарят със закъснение или изобщо не проговарят, не реагират на повикване, не изпълняват инструкции, не разбират, говорят неправилно. Ако чувствителността към звуците е усилена, то детето се чувства изключително напрегнато в шумна среда, запушва си ушите при силни звуци и реагира с хипермобилност или емоционално раздразнение. При понижена чувствителност то не обича тишината, усилва звука на телевизор, радио, само създава шумове като удря предмети, тропа с крака и т. н. Игри при нарушение в слуховата система: за определяне източника на звука; спазване на ритъм и обучение на музикален инструмент; слушане на релаксираща музика, на природни звуци; даване възможност на детето само да регулира силата на звука от уредбата.

В резултат на приложените комплекси от упражнения и игри се постига концентрация, самоорганизация, самооценка и самоконтрол, увереност в себе си, училищна готовност, добра координация на движенията.

Препоръчват се игри за трупане на тактилен опит: игри с различни текстури – зърна, пясък, тесто, бои, вода, пяна за бръснене, игри пред огледалото; обтриване откритите

Проект „Регионална мрежа за социална кохезия“, Code: 16.5.2.001
Финансиран по Програма Interreg V-A Румъния-България

части на тялото с различни материи на базата на контраста; разпознаване на предмети чрез опипване, игри без участие на зрението (2)

Деца със специални образователни потребности обикновено са подложени на множество медицински манипулации. За тях това е болезнено. От друга страна уврежданията на тялото също им носи негативни преживявания. Затова тези деца се чувстват различни от останалите. Те са „откъснати“ от тялото си. Те нямат усещане за тялото си в пространството или за връзката му със земята. Тези деца са откъснати от петте си сетива – зрение, вкус, обоняние, осезание, слух. Тяхното възприятие е нарушено. И това затруднява взаимодействието им със заобикалящия ги свят. Те са социално и емоционално изолирани. Връзката с тялото е възможна когато то е символизирано. В изследванията, които са насочени към особеностите на личността на децата с физически увреждания, заедно с тежестта на увреждането особена роля има и комплексът от психогенни фактори: психическата депривация (сензорна, социална, емоционална) и неблагоприятната постоянна психогенна травма на детето по отношение на неговата физическа непълноценност. В структурата на самосъзнанието се отличава такъв компонент като образа на тялото. Базирано на усещания, възприятия и преживяванията на своето тяло в едно дете се натрупва телесен опит и по този начин се формира схема на тялото. Схемата на тялото е фундаментално ниво на телесно преживяване, което се състои във възприемането на тялото като обект в пространството. Схемата на тялото дава представа за локализирането на стимули върху повърхността на тялото, за ориентацията на тялото в пространството.

Друг начин да се свържем с тялото е чрез куклата. Хората отдавна са надарили куклата с мистични свойства. Те често са я използвали за магически цели, за да изгонят болестите, да създадат някакъв ритуал или за скрито влияние върху хората.

Куклотерапията е метод за психологическа корекция на различни състояния с помощта на кукли. В целевата терапевтична практика кукли се използват от началото на ХХ век. През 1926 г. невропатологът Малкълм Райт използва кукления театър за лечение на неврози. Също така е установено, че куклата спомагат за възстановяване на опорно-двигателния апарат. Деца и възрастните, страдащи от различни болести от този тип (например церебрална парализа), постепенно се рехабилитират с помощта на кукли.

Феноменът на куклата всеки път причинява различни чувства: не само емоция и радост, но също така и голяма изненада, тъй като тя винаги е загадка и не винаги това, което е било замислено (умственото изображение) съвпада със създаденото (телесното изображение). Така се проявява дихотомията, поставена в основата както на вселената,

Проект „Регионална мрежа за социална кохезия“, Code: 16.5.2.001
Финансиран по Програма Interreg V-A Румъния-България

така и на психиката. Свързването на противоположности генерира ново качество, ново познание, проявяващо се в тялото. Куклотерапията е много мощен дял от арт терапията. Така наистина детето може да създаде себе си отново. Докато прави куклата то ще вижда, докосва и запомня новото си изображение. Образите стигат по-бързо до съзнанието, отколкото думите.

Направлението арт терапия се основава на спецификата на всеки вид изкуство, а разнообразието на техниките е практически неограничено. При това не е важно дали е изпълнена работата умело или не. Важното е какво чувства човек по време на художествената дейност, какви нови преживявания се пораждават в него, какви нови процеси се пробуждат благодарение на това. И ако при тази дейност човек изпитва удовлетворение и радост, това е ключът към успеха!

Използвана литература:

1. Велева, Снежана; Николова, Снежана; ТЕХНИКИ И ПОДХОДИ ЗА СЕНЗОРНА ИНТЕГРАЦИЯ ПРИ ДЕЦА С ГЕНЕРАЛИЗИРАНИ РАЗСТРОЙСТВА НА РАЗВИТИЕТО
2. Градинарова, Ваня; ВЪЗПИТАТЕЛНИ АСПЕКТИ НА АРТ – ТЕРАПЕВТИЧНАТА РАБОТА ПРИ ДЕЦА СЪС СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПОТРЕБНОСТИ

